

НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ГЕРОЇЧНОЇ ОБОРОНИ І ВИЗВОЛЕННЯ СЕВАСТОПОЛЯ ЯК НАУКОВИЙ ЦЕНТР ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ СЕВАСТОПОЛЯ

У статті розглянуто у стислому вигляді основні наукові досягнення НМГО і ВС. Простежено його значення як наукового центру. З'ясовано, яким чином завдяки результатам своїх досліджень він пропагує історію Севастополя.

Ключові слова: *центр, музей, історія.*

Науково-дослідна робота в музеї – один з найважливіших видів наукової праці, нагромадження, обробки і введення в науковий обіг матеріальних і нематеріальних об'єктів культурної спадщини. Сучасні вітчизняні музеї підійшли до необхідності її переосмислення та подальшого удосконалення у відповідь на виклики як новітньої теоретичної науки, так й на особливості розвитку музейної справи загалом. Тому вважаємо, що аналіз цього напрямку роботи шляхом вивчення досвіду провідних музеїв України є дуже актуальним у сучасному музеєзнавстві. Ми розглянемо це питання на прикладі Національного музею героїчної оборони і визволення Севастополя.

Національний музей героїчної оборони і визволення Севастополя (НМГО і ВС) – музей історико-мистецького профілю, провідна музейна установа міста, створена у 1960 р. Об'єктами музею є панорама «Оборона Севастополя 1854 – 1855 рр.», діорама «Штурм Сапун-гори 7 травня 1944 р.», Оборонна вежа Малахового кургану, собор Святого Рівноапостольного князя Володимира – усипальниця видатних російських адміралів, Будинки-музеї севастопольських підпільників.

Основні теми теоретичного дослідження у музеї ведуться відповідно до його історико-художнього профілю. НМГО і ВС вивчає історію Севастополя з 1783 р. (моменту заснування) до нинішнього часу, історію панорамного й діорамного мистецтва, життя й діяльність художників Севастополя, історію створення творів мистецтва по севастопольській тематиці, історію Балаклави, району міста, для якого датування розширене до VIII ст. до н.е.

Серед основних робіт, які були виконані, починаючи з 1960-х років, слід зазначити дослідження військової тематики, історії панорамного й діорамного мистецтва, різних сфер діяльності Севастополя в різні історичні періоди, історії окремих підприємств і організацій, Чорноморського флоту. Результатами досліджень стали наукові довідки й довідкові матеріали, тексти просвітніх лекцій, уніфіковані паспорти на музейні предмети, описи фондів колекцій і каталогів за їх розділами, тематико-експозиційні плани виставок,

анотації до експозицій і виставок, експозиційні й топографічні картки, наукові й науково-популярні статті, монографії.

Упродовж 1960-2013 рр. музей накопичив великий досвід щодо вивчення історії Севастополя. В різні роки у центрі теоретичних досліджень науковців музею були фортифікаційні споруди міста різних років (наприклад, наукова довідка «Фортифікаційні спорудження Чорноморського флоту й Севастополя в період Кримської війни» (1962 р., А. А. Кокорев), бойові дії під Севастополем під час Кримської й Великої Вітчизняної війн (з 1980-х рр.), історія створення, врятування й відродження Севастопольської панорами (Б.М. Росейкін, Н.В. Шебек, Л.В. Голикова). У 2013 р. вивчення головної пам'ятки музею здійснюють С.В. Костюченко й С.П. Гюнерфаут.

Серед основних етапів наукових досліджень у музеї слід виділити наступні: 1960-1970-ті рр. – формування основних теоретичних розробок, перш за все, з історії міста під час Кримської й Великої Вітчизняної війни, створення перших оглядів фондів колекцій, початок робіт по їх каталогізації; перша половина 1980-х рр. – робота щодо створення основних методичних рекомендацій з різних видів музейної діяльності; друга половина 1980-х рр. – перегляд деяких напрямів наукової роботи, старт програми «Старе місто», початок роботи по створенню енциклопедичного видання «Севастополь» тощо; 1990-ті рр. – зниження обсягів теоретичних розробок з радянського періоду історії Севастополя, припинення деяких експозиційних проектів, початок активізації видавничої справи у музеї; 2000-ні рр. – розробка нових тем досліджень (історія Радянського й Російського Чорноморського флоту й Військово-Морських Сил Збройних Сил України, історія Балаклави, історія Кримської війни в українській історіографії) [5]. З 2010 р. перед музеєм стоїть завдання подальшого удосконалення своїх теоретичних розробок, доведення їх до академічного рівня.

Для визначення музею як наукового центру з вивчення та популяризації історії Севастополя важливу роль відіграє розуміння основних результатів його наукової роботи за 1960-2012 рр. Так, у 1980-ті рр. співробітниками музею була створена низка методичних посібників, де розроблена методика опису найбільш типових музейних предметів. Обов'язковим елементом наукового паспорту стало включення до нього відомостей з історії побутування предмета, історії подій або персоналій, з ним пов'язаних. Методичні рекомендації були опубліковані [2] і розповсюджені по іншим музеї Криму.

Упродовж 1960-2003 рр. по темі оборони Севастополя 1854-1855 рр. було написано більш ніж 100 теоретичних робіт. У 1960-1970-ті рр.

були досліджені основні події цієї кампанії. У 1981 р. в ході вивчення стану військ супротивника під Севастополем була складена наукова довідка з історії турецької армії часів Кримської війни (автор Р.І. Резнюк). Саме даний напрямок і нині є одним з найбільш складних й актуальних досліджень НМГО і ВС. У наукових довідках розглянуто основні бої і події кампанії, історію бастионів Севастополя, життя й діяльність героїв мальовничого полотна севастопольської панорами (Н.Ф. Задорожна, З.М. Дудникова, Л.В. Голікова, П.М. Ляшук, В.В.Сгоренко, І.Є. Шпакова, О.О.Балакшина й ін.).

Цінним є довідковий матеріал П.М. Ляшука «Штурм 6-го червня», складений у 1993 р., де автор детально розглянув хід битви за батарею Жерве, кульмінацію штурму укріплень Корабельної сторони 6 червня 1855 р. На думку дослідника, роль генерала Хрульова у цьому бою була більш скромною, ніж вважається, адже деякі учасники першої оборони Севастополя, спогади яких аналізуються автором, наводять дещо інший перебіг подій, ніж той, що викладений в офіційній літературі. Остаточо доведена неможливість присутності адмірала Нахімова на Малаховому кургані в день штурму [1].

Однією з форм наукової роботи музею є реалізація комплексних програм. Наприклад, програма «Старе місто» передбачає вивчення історичної топоніміки Севастополя, складання описів розташування зниклих міських об'єктів, комплексне дослідження історії забудови історичного центру від його заснування до 1917 р. (або до 1920-х рр.), історії його жителів, особливостей розвитку економіки й соціального життя міста до 1917 р. У розробці програми взяли участь наукові співробітники філії «Панорама» (з 2013 р. – відділ історії Кримської війни) І.К.Спиридонова, І.А. Дяконова, О.А.Завгородня, О.М. Гавришева. Сюди слід віднести й роботи по написанню Книги Пам'яті м. Севастополя та енциклопедичного довідника «Севастополь» (вже вийшло два видання – у 2000 та 2008 рр.).

Не втрачає актуальності вивчення історії панорамного й діорамного мистецтва, історії Севастополя у творах мистецтва, діяльність севастопольських художників. Так дослідниками С.В. Костюченко і С.П. Гюннерфаут було остаточно встановлено, що розглядаючи панораму Ф.О.Рубо й панораму радянських художників, слід говорити про зовсім різні надбання. Це відбулось при відновленні панорами через заміну керівника колективу в розпалі робіт. Внаслідок передчасної смерті В.М. Яковлева завершував роботу з відновлення полотна П.П. Соколов-Скала, який вважав, що слід «не обмежуватись ілюстрацією дня 6 червня, а возвеличить подвиг героїв оборони». Тому нині ми бачимо на полотні панорами деяких

персонажів, яких не могло бути на Малаховому кургані 6 червня 1855 р.

Дослідження історії діорами «Штурм Сапун-гори 7 травня 1944 р.» проводили співробітники музею Л.Г. Рєпков, Т.І. Яковлева, А.Т. Кравець, П.М. Авраменко. Найбільш повно історія створення діорами розглянута І.Ю. Агішевою. Її напрацювання стали складовою частиною тексту нового путівника по Сапун-горі. У ньому наведені відомості про всі етапи роботи студії воєнних художників ім. Б.М. Грекова, що раніше ніде не публікувалися, зокрема, про затвердження полотна діорами на місцевому рівні. Уперше оприлюднені дані про те, що улаштування приміщення для діорами було проведено шляхом використання будинку воєнно-польового музею [4, 112].

Музеєм накопичений багатий матеріал про основні події історії міста часів Великої Вітчизняної війни, де серед основних праць слід назвати наукову довідку 1971 р. В.С.Сміяна про участь в другій обороні Севастополя підрозділів морської піхоти. Автору вдалося висвітлити всі основні їх переформування, навести найдокладніші відомості про основні бої морських піхотинців за Севастополь взагалі та за підрозділами. Ця праця і дотепер є основною по даній тематиці [3]. До подібних праць слід віднести роботи з історії 8-ї Повітряної Армії (Р.С. Куликов), історії участі підрозділів 51-ї й 2-ї гвардійської армій у визволенні міста в травні 1944 р. (І.Ю. Агішева). Співробітниками музею простежено розвиток основних сфер життя міста, починаючи з 1783 до 1917 рр., частково у радянський та сучасний періоди.

Наукові розробки лягають в основу написання статей до фахових видань, текстів лекцій (у музеї їх підготовлено більш ніж з 70 тем), описів експозиційного матеріалу, формування методичного матеріалу з підготовки екскурсійного продукту музею тощо. Це дає можливість не тільки популяризувати свою історико-культурну спадщину, а й оприлюднювати результати досліджень на науково-практичних конференціях, що проводять провідні наукові установи і музейні заклади України. У 2009 р. музей поновив випуск музейного вісника, який є розповсюджувачем нових знань з історії міста.

Таким чином, аналіз роботи НМГО і ВС дає підстави стверджувати, що музей зміг створити і реалізувати ряд важливих проєктів у справі розвитку та популяризації історії Севастополя.

Посилання

1. Архів науково-просвітницького відділу НМГО і ВС. Ляшук П.М. Штурм 6-го червня 1855 г. / Ляшук П.М. [рукопись]. – Севастополь: НМГО и ОС, 1993. – 40 арк.

2. Методические рекомендации по научному описанию личных документов // МГООС. Научно-методический отдел. –

Севастополь: Севгорттипография, 1982. – 25 с.

3. Наукова бібліотека НМГО і ВС. Смиян В.С. Морская пехота в обороне Севастополя 1941-1942 гг. / Смиян В.С. [рукопись]. – Севастополь: НМГО и ОС, 1971.

4. Сапун-гора. Путеводитель / Музей героической обороны и освобождения Севастополя. – Симферополь: «Издательство «ПолиПРЕСС»», 2006. – 160 с.

5. Службовий архів автора. Наказ директора НМГО і ВС про закріплення тем наукового дослідження на 2006 р., 10 арк.

Никитина И.В. Национальный музей героической обороны и освобождения Севастополя как научный центр популяризации истории Севастополя

В статье рассмотрены в кратком виде основные научные достижения НМГО и ОС. Прослежено его значение в качестве научного центра. Установлено, каким образом благодаря результатам своих исследований он пропагандирует историю Севастополя.

Ключевые слова: центр, музей, история.

Nikitina I.V. Museum of heroic defense and liberation of Sevastopol – scientific center on promoting of history of Sevastopol

In article the main scientific achievements of MHDLS are considered in a short look. Its value as scientific center is tracked. It is understood how thanks to results of the researches it propagandizes history of Sevastopol.

Key words: center, museum, history.

13.03.2013 р.

УДК 903.23–033.6:069(477)

О.Г. Ликова

ДО ПИТАННЯ МУЗЕЄФІКАЦІЇ ГОНЧАРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто проблему музеєфікації кераміки в Україні в різні історичні періоди. Охарактеризовано два основних етапи музеєфікації гончарної спадщини України. Акцентовано увагу на основних проблемах, що виникають на цих етапах.

Ключові слова: музеєфікація, гончарство, кераміка, глиняний виріб, Україна.

На початку ХХ століття на території сучасної України зафіксовано більше 700 населених пунктів, мешканці яких займалися гончарством, а на початку ХХІ століття в нашій державі функціонують близько 30 гончарних осередків. У деяких поселеннях, де ще донедавна було по кілька десятків гончарів, нині залишилося 1-2 майстри, а в більшості з них – лише пам'ять про ремесло і гончарські родини.

Вироби гончарних осередків різняться способами декорування, формами, технологічними особливостями, а отже несуть у собі значний об'єм інформації, яка дозволяє не лише простежити еволюцію та регіональні особливості гончарного

ремесла в Україні, а й вивчити численні етнологічні проблеми з огляду на важливість кераміки як історичного джерела. Музеям належить особливе місце серед різноманітних наукових, культурно-освітніх закладів, які вивчають, зберігають і пропагують етнічні культурні надбання.

Музеєфікація являє собою сукупність науково обґрунтованих заходів щодо приведення пам'яток історико-культурної спадщини у стан, придатний для екскурсійного споглядання та іншого культурно-освітнього використання з метою максимального збереження та виявлення їх історико-культурної, наукової та мистецької цінності, хоча музеєфікацією, в широкому розумінні цього терміна, можна вважати й як перехід будь-якого об'єкта в стан музейного предмета.

Питання музеєфікації гончарної спадщини України ще не були об'єктом комплексного наукового дослідження. Нині існує багато помітних публікацій, присвячених будівництву музейної мережі в Україні, з яких можна почерпнути загальні відомості про історію формування та стан колекцій кераміки в музеях [4; 13; 14; 19].

На початку ХХ ст. земства друкували звіти діяльності за окремі роки. У них є й інформація про роботу музеїв щодо формування колекцій, зокрема й глиняних виробів. Наприклад, у звітах Полтавського губернського земства опубліковані відомості про діяльність та формування колекцій музею Полтавського губернського земства [5; 6; 7].

У цей же час окремі дослідники починають звертати увагу на проблему непрофесійної атрибуції кераміки в музейних колекціях. Першою стала керамолог Євгенія Спаська, яка, досліджуючи гончарство Чернігівської губернії, ознайомила з музейними зібраннями. Свої зауваження вона виклала у власних щоденниках [15], де й наголосила на згаданій проблемі.

У 1960-х роках вперше на державному рівні Міністерством культури СРСР було затверджено систему обліку й зберігання музейного фонду країни (наказ від 26 липня 1965 року) у «Положенні про музейний фонд СРСР» та «Інструкції про облік та зберігання музейних цінностей музеїв системи Міністерства культури СРСР» (1968). У цих документах визначено порядок комплектування, обліку, зберігання й наукового опису пам'яток матеріальної і духовної культури та природничої історії. Окрема увага приділяється кераміці.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. прикметні актуалізацією проблем створення музеїв кераміки, виокремлення керамологічних колекцій із музейних та приватних зібрань. Проте усі згадані праці лише частково висвітлюють питання музеєфікації саме гончарної спадщини України. Найчастіше вони присвячені або розбудові музейної мережі в країні загалом, або ж опису